

Komentar in karta: 3/74 SLA V279(b).01 'zavreti z zavoro'

Mojca Kumin Horvat

1. Gradivo

Za pomen 'z zavoro povzročiti, da se voz premika počasneje ali da se ustavi', knj. *zavreti z zavoro* (é; ô), se v narečjih najpogosteje uporablja glagol *zažlajfati* v zvezi z različnimi predložnimi samostalniki (npr. *zažlajfati – s cokljo*, *z vinto*, *z zavorom*, *z zavirilom*, *z žlajfom*, *z žlajfprigljem*), redkejša sta nedovršni glagol *žlajfati* in dovršni glagol z drugo predpono, tj. *prižlajfati*. Druge najpogostejše so zveze z glagolom *zavreti* oz. z njegovo nedovršno različico *zavirati*. Areal tvorijo tudi poimenovanja z besedotvorno podstavo *rajsati* in besedne zveze z *zarajsati* (*zarajsati z zavirilom* in *zarajsati z zavorjem*). Redkejša so poimenovanja s časovnima različicama prevzetih leksemov *bremzati* in *premzati*, še manj pogosto se uporabljajo leksemi *zafrenati*, *zavintati* in *zašpaljiti*, ki se govorijo predvsem na robu slovenskega jezikovnega prostora.

Za večino poimenovanj je iz gradiva nesporno razvidno, da poimenujejo obravnavano dejavnost, za nekatera redka poimenovanja pa ni mogoče ugotoviti, ali morda poimenujejo drug način zaviranja voza, tj. z verigo – v analizo in na karto so vključena tudi ta.

V točkah T061 in T065 je v zapisu opozorjeno, da vozov tam nimajo.

2. Morfološka analiza

zavreti < *za-ver-ti 'zapreti, zaustaviti, zatakiniti' ← **za-* 'za' + *ver-ti *vbr-ǝ 'zaticati, vtikati, zapirati'

zavreti z žlajfom < **za-ver-ti sʙ(n)* (*žlajf*)-*omʙ* ← *za-ver-ti + **sʙ(n)* + *(*žlajf*)-*ʙ*

zavreti z zavorom < **za-ver-ti sʙ(n)* *za-vor-omʙ* ← *za-ver-ti + **sʙ(n)* + *za-vor-ʙ

zavreti z zavornico < **za-ver-ti sʙ(n)* *za-vor-ʙn-ic-ejǝ* ← *za-ver-ti + **sʙ(n)* + *za-vor-ʙn-ic-a (← *za-vor-ʙn-ʙ ← *za-vor-a ← *za-ver-ti)

zavreti z zavirilom < **za-ver-ti sʙ(n)* *za-vir-i-dl-omʙ* ← *za-ver-ti + **sʙ(n)* + *za-vir-i-dl-o

zavreti s premzo < **za-ver-ti sʙ(n)* (*premz*)-*ojǝ* ← *za-ver-ti + **sʙ(n)* + *(*premz*)-*a* (← bav. nem. *Premse* 'zavora')

zavreti na rajs < *za-ver-ti na (*rajs*)-*ʙ* ← *za-ver-ti + *na 'na' + *(*rajs*)-*ʙ* (← nem. *Reiss* ← nem. *reissen* 'praskati, vrezati črte')

zavreti z žlajdro < **za-ver-ti sʙ(n)* (*žlajdr*)-*ojǝ* ← *za-ver-ti + **sʙ(n)* + *(*žlajdr*)-*a* (← bav. nem. *Schleuder* 'frača')

zavirati < *za-vir-a-ti ← *za-ver-ti

zazavirati < *za-za-vir-a-ti ← *za- + *za-vir-a-ti

zavoriti < *za-vor-i-ti ← *za- 'za' + *vor-i-ti 'zatikati, zapirati' (← *ver-ti (ESSJ IV: 345))

zavoriti z žlajfom < *za-vor-i-ti s_b(n) (žlajf)-om_b ← *za-vor-i-ti + *s_b(n) + *(žlajf)-_b

zaviriti < *za-vor-i-ti ← *za-vor-a / *za-vor-_b ← *za-ver-ti

zavorati < *za-vor-a-ti ← *za-vor-_b / *za-vor-a

zapreti < *za-per-ti ← *za- + *per-ti *p_br-_q 'suvati, tiščati, pritiskati'

dol zapreti s šlajfom < *dol-_b za-per-ti s_b(n) (šlajf)-om_b ← *dol-_b 'dol' (← tož. smeri od *dol-_b 'jama, votlina, dolina') + *za-per-ti (← *za- 'za' + *per-ti) + *s_b(n) + *(šlajf)-_b (← (šlajf)-a-ti ← nem. *schleifen*)

zapirati < *za-pir-a-ti ← *za-per-ti

zavojiti < *za-voj-i-ti ← *za-voj-_b 'kar je zavito' ← *za-vi-ti (← *za- + *vi-ti 'viti, plesti, obračati, upogibati')

žlajfati < *(žlajf)-a-ti ← srvnem. *slīfen* 'brusiti' (po srvnem. diftongizaciji *ī* > *ei* > *ai*)

žlajfati z žlajfom < *(žlajf)-a-ti s_b(n) (žlajf)-om_b ← *(žlajf)-a-ti + *s_b(n) 'skupaj z' + *(žlajf)-_b (← *(žlajf)-a-ti)

zažlajfati < *za-(žlajf)-a-ti ← *za- 'za' + *(žlajf)-a-ti (*F* ≥ *x* v T069)

zažlajfati z žlajfom < *za-(žlajf)-a-ti s_b(n) (žlajf)-om_b ← *za-(žlajf)-a-ti + *s_b(n) + *(žlajf)-_b

zažlajfati z žlajfprigljem < *za-(žlajf)-a-ti s_b(n) (žlajfprigl)-em_b ← *za-(žlajf)-a-ti + *s_b(n) + *(žlajfprigl)-_b (← nar. bav. nem. *Schleifprügel* 'naprava za zaviranje') (BDO: *Schleifprügel*)

zažlajfati z vinto < *za-(žlajf)-a-ti s_b(n) (vint)-oj_q ← *za-(žlajf)-a-ti + *s_b(n) + *(vint)-a (← bav. srvnem. *winte* 'vitel')

zažlajfati s cokljo < *za-(žlajf)-a-ti s_b(n) (cokl)-ej_q ← *za-(žlajf)-a-ti + *s_b(n) + *(cokl)-a (← it. *zoccolo* 'cokla, opanka', srvnem. *zockel* 'cokla')

zažlajfati z zavorom < *za-(žlajf)-a-ti s_b(n) za-vor-om_b ← *za-(žlajf)-a-ti + *s_b(n) + *za-vor-_b (← *za-ver-ti 'zapreti, zaustaviti, zatakiniti' ← *za- + *ver-ti 'zatikati, vtikati, zapreti')

zažlajfati z zavirilom < *za-(žlajf)-a-ti s_b(n) za-vir-i-dl-om_b ← *za-(žlajf)-a-ti + *s_b(n) + *za-vir-i-dl-o (← *za-vir-a-ti 'zapreti, zaustaviti, zatakiniti' ← *za- + *ver-ti 'zatikati, vtikati, zapreti')

prižlajfati < *pri-(žlajf)-a-ti ← *pri- 'pri' + *(žlajf)-a-ti

šlajfati < *(šlajf)-a-ti ← nem. *schleifen* 'brusiti'

zašlajfati < *za-(šlajf)-a-ti ← *za- + *(šlajf)-a-ti

rajsati < *(rajs)-a-ti ← nem. *reißen* 'praskati, vrezati črte'

zarajsati < *za-(rajs)-a-ti ← *za- + *(rajs)-a-ti

- zarajsati z zavirilom** < *za-(rajs)-a-ti s̄(n) za-vir-i-dl-om̄ ← *za-(rajs)-a-ti + *s̄(n) + *za-vir-i-dl-o
- zarajsati z zavorjem** < *za-(rajs)-a-ti s̄(n) za-voř-em̄ ← *za-(rajs)-a-ti + *s̄(n) + *za-voř-b̄ (< *za-voř-j-b̄ ← *za-ver-tī)
- bremzati** < *(bremz)-a-ti ← *(bremz)-a ← nem. *Bremse* 'zavora'
- zabremzati** < *za-(bremz)-a-ti ← *za- + *(bremz)-a-ti
- prempzati** < *(prempz)-a-ti ← *(prempz)-a
- zapremzati** < *za-(prempz)-a-ti ← *za- + *(prempz)-a-ti
- zapremzati s premzo** < *za-(prempz)-a-ti s̄(n) (prempz)-oj̄ ← *za-(prempz)-a-ti + *s̄(n) + *(prempz)-a
- zafrenati** < *za-(fren)-a-ti ← *za- + *(fren)-a-ti (← furl. *frenâ*, it. *frenare* 'zavirati')
- frenirati s frenom** < *(fren)-(ir)-a-ti s̄(n) (fren)-om̄ ← *(fren)-(ir)-a-ti (← furl. *frenâ*, it. *frenare* 'zavirati' + nem. -ieren (← lat. *īre*)) + *s̄(n) + *(fren)-b̄ (← furl. *fren*, it. *freno* 'zavora')
- zavintati** < *za-(vint)-a-ti ← *za- + *(vint)-a-ti (← *(vint)-a ← bav. srvnem. *winte* 'vitel' / srvnem. *winten* 'viti')
- zašpaljiti** < *za-(špal)-i-ti ← *za- + *(špal)-i-ti 'zatakati v kaj' (← *(špal)-b̄ ← bav. nem. *Spāl* 'trska' (nem. *Speil*), kor. nem. *Spāl* 'zobotrebcu podobna trska za špiljenje klobas')
- zažlajdrati** < *za-(žlajdr)-a-ti ← *za- + *(žlajdr)-a-ti (← *(žlajdr)-a ← bav. nem. *Schleuder* 'frača')
- šjerati** < *(šjera)-ti ← furl. *sierâ* 'zapirati, zavirati'
- šrajfati** < *(šrajf)-a-ti, nejasno, morda v zvezi s *šlajfati*

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *šjerati* v T062, *šrajfati* in *zapirati* v T282, *zavojiti* v T286 in *zažlajdrati* v T412.

Kot enkratnica z *zapirati* je kartiran leksem *zapirati* v T282.

Kot besedne zveze z *zavreti* so kartirani leksemi *zavreti z zavirilom* v T198, *zavreti z zavornico* v T230, *zavreti z žlajfom* v T299, T372, T386 in T409, *zavreti z zavorom* v T339 in T385, *zavreti z žlajdro* v T339, *zavreti s premzo* v T392 in *zavreti na rajs* v T302.

Kot enkratna besedna zveza z *zavoriti* je kartiran leksem *zavoriti z žlajfom* v T085. Kot enkratna besedna zveza z *zapreti* je kartiran leksem *dol zapreti s šlajfom* v T404. Kot enkratna besedna zveza z *žlajfati* je kartiran leksem *žlajfati z žlajfom* v T103. Kot enkratne besedne zveze z *zažlajfati* so kartirani leksemi z *vinto* *zažlajfati* v T008, *zažlajfati z žlajfprigljem* v T050, *zažlajfati z zavirilom* v T198 in *zažlajfati z zavorom* v T332.

Kot enkratna besedna zveza z *zarajsati* je kartiran leksem *zarajsati z zavorjem* v T117.

Kot enkratna besedna zveza s *frenirati* je kartiran leksem *frenirati s frenom* v T137.

Kot opis je kartirana elipsa z *žlajfom* v T158 in T307.

Kot tretji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *zapremzati* v T009 in T202, *rajsati* v T102, *zažlajfati* z *žlajfom* v T148, T202 in T366, *zažlajfati s cokljo* v T187, *zarajsati z zavirilom* v T198, *zažlajfati* v T201 in T359, *zažlajfati na vinto* v T223, *zavreti žlajf* v T302, *zabremzati* v T304, *žlajfati* v T317, *šlajfati* v T404 ter *zavreti* v T316, T347 in T387.

S simbolom za »ni poimenovanja« sta kartirana odgovora v T061 in T065.

4. Uporabljena dodatna literatura

BDO ([https://bdo.badw.de/suche?lemma=Schleifpr%C3%BCgel&stichwort=&options\[case\]=1&options\[exact\]=1](https://bdo.badw.de/suche?lemma=Schleifpr%C3%BCgel&stichwort=&options[case]=1&options[exact]=1), dostop 12. 6. 2023)

5. Primerjaj

SLA: V279(a).01 *zavreti z verigo* (3/73), V278.01 *zavora* (3/72); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: 447 *zavirati*; ALI: 3615 *zavirati*; ASLEF: 3268 *zavirati*; HJA: /; LinGeH: /; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Zaviranje z zavoro je bilo delovno opravilo in obenem ročna spretnost, ki ga je med vožnjo ali v mirovanju voza moral rutinsko obvladati voznik voza, furman. To je bil pomemben del obvladovanja vpreženih živali ter tehničnih lastnosti in zmogljivosti voza, zajemalo pa je tudi sposobnost predvidevanja trenutnih vozni in prometnih razmer. Samo izkušenim voznikom se je posrečilo obvladovati vse okoliščine in breme varno pripeljati do zastavljenega cilja, zato so se te veščine učili že otroci, največ z opazovanjem in podukom staršev ter drugih odraslih, ki so sodelovali pri kmečkih delih. Pri prevažanju različnih bremen z vozom so se dogajale tudi nesreče zaradi poškodb sestavnih delov voza, nerazsodnega ravnanja voznika in vrste drugih zunanjih okoliščin. Ob nepredvidenih okoliščinah (tako med nakladanjem voza kot med vožnjo) je moral voznik tudi skočiti z voza in hitro priviti zavoro ter s tem upočasniti ali povsem zaustaviti vsaj dve, na nekaterih vozovih postopoma vsa štiri kolesa. Takšni ukrepi so bili še posebej pogosti pri naloženih vozovih, ko je voznik moral paziti in opazovati posebnosti na vozišču, se prilagajati prometnim razmeram in tako skrbeti za lastno varnost ter varnost živali in bremena.

Prim.: Bogataj 1989; Bogataj 1992; Makarovič 1965/1966; Novak 1960; SEL 2004; Sitar 1995; Stanonik 1987; VSL 1997–1998